

שלושה שבועות בהגנת תל-חי*

(בסמיכותו של יוסף טרומפלדור)

נות. מלכתחילה לא היה, איפוא, יחסי לטרומפלדור

יחס שלם ובלתי מסויג.

טרומפלדור נשתקע במשאומתן עם מפלגות הפועלים על הקמת המוסדות המשותפים ובדין-ודברים עם ועד-הצירים על הגשמת תכנית העליה מרוסיה, אשר לשמן הקדים להגיע ארצה לפני חבריו ב„החלוץ“. אותו זמן כבר כיהן מ. אוסישקין כראש ועד הצירים. חסר-מבלנות היה טרומפלדור, הוא ישב על גחלים אך המשאומתן נתמשך ונתמשך.

בינתיים החלו מגיעות הידיעות הרעות מהגליל העליון והמצב שם החמיר והלך. בכ' כסלו תר"פ (12.12.1919) בערב נהרג שניאור שפושניק בתל-חי. בטרומפלדור ניעור החייל ואיש-ההגנה והוא החליט לעלות ל„מעלה“ כדי לבדוק את המצב ולבוא לעזרת ישובי הצפון. הוא קיווה שביקורו בגליל העליון לא יארך והוא יחזור במהרה לתפקידו העיקרי. כי בכל נימי נשמתו היה קשור ל„בחורים שלו“ או „הבחורים הטובים“ (כפי שקרא להם). לאנשי החלוץ הרוסי אשר אהב ואשר הניחם במרחקי רוסיה ומהם כבר היו בדרכם ארצה. בקרים ובקושטא. הן לזמן קצר בלבד עזב אותם ולפניהם עלה-מיהר במטרה אחת ויחידה: להחיש בכל מאמצי כוחו את עלייתם ולהכין קליטתם והתישבותם בארץ.

בעלותו לתל-חי בראשית טבת תר"פ עבר טרומפלדור את דגניה וכנרת וראיתו רגע קט על גזוטרות הבית הגדול של חצר-כנרת הישנה משוחח עם מישהו מ„הותיקים“. אני הצעיר לא העזתי, כמוהו, להתערב בשיחה, בעברי במקרה ליד המשוך חתים. אך ידעתי — כי זהו.

ב.

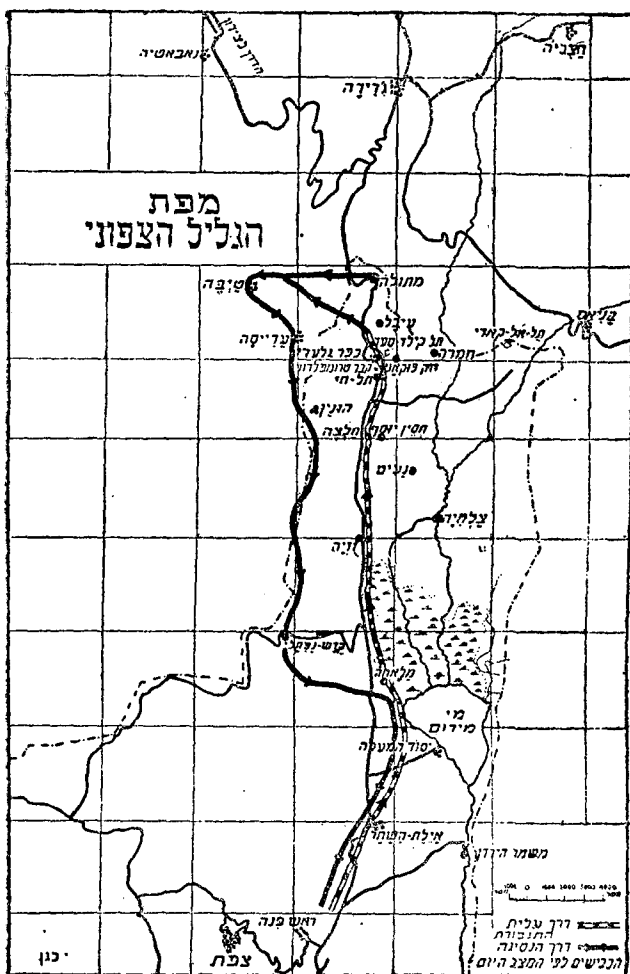
לתל-חי עליתי בעקבות נפילתו של חברי לקבוצה אהרן שר (נפל ב"ז שבט תר"פ — 6.2.1920). ששה היינו בחבורת העולים לתל-חי: ארבעה ותיקים ושני חלוצים מהעולים החדשים. מהותיקים זכורים לי שלושה: חיים כהנא — או חבר קבוצת כנרת; אלקנה ויינשטיין — או חייל בגדוד העברי ** ואני; את הרביעי איני זוכר.

** אלקנה ויינשטיין ז"ל — מבני העליה השנייה. היה חבר בקבוצת הכיבוש בדילב (אח"כ — קרית-ענבים)

א.

חורף תר"פ (1920) בקבוצת כנרת. עז וגשום. לא הכרתי את טרומפלדור אישית לפני הגיעי לתל-חי. אך רבות שמעתי על עברו בפורט-ארטור, בדגניה, בגדוד נהגי הפרדות בגליפולי, ב„החלוץ“ הרוסי ובארגון ההגנה העצמית ברוסיה בתקופת התהווהו של חילוף המשטרים. ידעתי שהגיע לפני זמן קצר ארצה (בסוף תשרי תר"פ, — סוף אוקטובר 1919) כדי לדרבן את הגשמת תכניתו הנרחבת והנועזת לעליה רבתי של אנשי „החלוץ“ הרוסי ויישובם בארץ. בעתונות הפועלים („קונטרס“ ו„הפועל הצעיר“) נתפרסמה בסוף כסלו וראשית טבת תר"פ קריאתו לאיחוד הציבור הפועלי. ציבור חלוצי זה היה משוסע אז לשתי מפלגות יריבות (אחדות-העבודה והפועל-הצעיר) והיחסים ביניהן, ואף היחסים האישיים בין חברי שתי המפלגות התחריפו עד מאוד לאחר שנסיון האיחוד הכולל של פועלי ארץ-ישראל נכשל בגלל עמדתו הסרבנית של הפועל-הצעיר. הקול-קורא של טרומפלדור הטיל סערה ומשהו מבוכה. אני הייתי מחסידי הקנאים של רעיון „אחדות העבודה“ כנתינתו בראשונה: איחוד כולל של כל ציבור פועלי א"י, מסירת כל הסמכות המדינית, הכלכלית הישובית והתרבותית של ציבור הפועלים לאיחוד הכולל. ולשמו — ביטול מפלגות הפועלים הקיימות. קריאתו של טרומפלדור חייבה נסיגה מסוימת מהתפיסה הקודמת, הקוסמת בשלמותה, ופשרה. לא קל היה לוותר על הרעיון בטהרתו ובשלמותו. אך מאידך היתה קריאתו התמימה והפשטנית לכאורה, חדורה רצינות ומשקל מוסרי רב. הקריאה כללה פסיומה גם את הפסוקים הבאים: „נחוצה התאמצות מאוחדת של כל העובדים. כל רגע יקר — התאמצו נא על כן לצאת מתוך מעגל המפלגתיות. גשר-נא איש לרעהו בשביל העבודה המשותפת בלב אחים פתוח ללִנְחָה. — — — עזרו להכנס לעומדים על מפתן הארץ! הצילו אותם!“ בקרב אנשי „אחדות העבודה“ וביחד בקרב צעיריה נתקבל הקול-קורא ברגשות מעורבים ומשהו בחשש.

* רשימות אלה אינן מהוות נסיון של סיפור כל פרשת ההתנגדות בתל-חי בתר"פ וסקירה כוללת עליה. נסיון זה יעשה אולי ב„ספר ההגנה“. אין אלה אלא זכרונותי האישיים מאותה פרשה.

הגענו בעגלה מטבריה לאילת-השחר (נג'מת אל צובח, קרי סובח), ששכנה אז בנקודתה הישנה, עם ערוב יום. הימים גשומים וקרים. לנו לילה אחד וזחנו משהו, סעדנו בחדר האוכל הצר של אילת (הקבוצה כולה מנתה אז כעשרים חברים וחברות) והחלטנו לצאת בשעות אחר-הצהרים המאוחרות צפונה ולעלות בלתי מזוינים. התפקיד היה להגיע וי"ה מ"ה, כתגבורת למגינים. לא היתה כל תקווה לקבוצה קטנה כשלנו לפרוץ דרכה בכוח דרך המוני הפלחים והבדווים המזוינים. לא היה, איפוא, כל הגיון להתגרות בהם מלחמה.

בשעות הצהרים הגיעה מהצפון קבוצת חברים שהערבים המתפרעים פשטו בדרך בגדיהם העליונים ואף שדדו מאחד מהם אקדוח מאוזר והניחום להמשיך דרכם ערומים למחצה. המראה העלוב של החברים הרועדים מקור, המדוכאים ואף המבוששים, לא עודד, אך עמדנו, כמובן, בהחלטתנו. תכנו להגיע לאזור המסוכן (מצפון למלאחה) עם חושך ולחצותו בשעות הלילה מתוך תקווה (שאכן נתקיימה אחר-כך) כי בליל חושך וקור יתעצלו הערבים מהגיה מתחת שמי-כותיהם החמות (ת, פראש") גם אם יגלו אותנו נביחות הכלבים — וכך נוכל לחמוק ולהגיע בשלום לתל-חי. היחידי בינינו שעבר אי-פעם בדרך זו היה חיים כהנא. הוא שימש לנו מורה-דרך והיא שהסביר לנו כי עלינו להתקדם בעמק התלה למרגלות ההרים (הרי נפתלי) כשהם תמיד לשמאלנו. מרדכי לויצקי (ובכינויו הערבי חואג'ה מוראד), מתכרי אילת ואנשי "השומר", גבה קומה, משופם ושתקן, הוציאנו מחצר אילת והורה לנו את הדרך עד שחצינו את נחל התנ"ך-אג'.

בינתיים ירד ערפל כבד, היום החשיך ופתותי שלג צפוף החלו יורדים. השלג כיסה את העמק וההרים וטשטש את סימני דרך העפר (הכביש הגיע בימים ההם רק עד ראש-פינה). כוכב לא נראה מבעד לסדין-הערפל. חיים כהנא הלך בראש ואנחנו אחריו בשורת-עורף. כדי לא להתגלות גזרנו על העישון והדיבור בקול רם. אנחנו הותיקים ובעלי הנסיון, שתקנו, אך התלוצצים השנים לא חדלו מגרגר וכל

בתרע"ד; אח"כ חבר "קבוצת עבודה" בפתח-תקוה; ממתנדבי הגדוד הארץ-ישראלי במלחמת העולם הראשונה ומעוררו של אליהו גולומב בהשגת נשק ועיני הגנה אחרים; חבר בגדוד-העבודה במגדל ועלה עם העולים להתנחל בעין-חרוד (שלהי תרפ"א). סופר, ששלח יד בנפשו כקצין תרפ"ג בחיפה — בעקבות פצע מות שפצע בשוגג את חברו.
* מרדכי לויצקי ז"ל מצא מותו בסביעה, נחל חר-דאג' זה, כשבאו מימיו לפתע; האסון אירע בכ"ג חשוון תרפ"ה.

מאמצינו להשתיקם אף בקרבת הכפרים עלו בתוהו. התקדמנו לאט. מתחת לשכבת השלג שחרק לכל מדרך כפירגל היה בוץ וההליכה היתה קשה. כשנכנסנו לכפר בואזיה הרימו הכלבים קול נביחה עזה. חששנו שהנביחה תוציא את תושבי הכפר מבתיהם ואחלי המחצלות שלהם וסטינו מהדרך מזרחה עד שהתחלנו שוקעים בבוץ עמוק-טובעני ובקושי חזרנו לדרך ועברנו את הכפר בשלום. המ-שכנו דרכנו צפונה.

הגענו לכפר ח'לצה (קרי ח'לסה, כיום קרית-שמרנה) ונכנסנו בו כדי לחצותו מן הדרום אל הצפון. כאן אירעה תקלה: אם מחמת נביחות הכלבים או משום שאבדנו דרך סטינו הרחק מזרחה, ולפתע הבחנו (ואולי נכון לומר: חשנו) מבעד לחושך שההרים אינם לשמאלנו כי אם לימיננו. (לימים — לאחר שכבר שהינו משהו בתל-חי והתחלנו מתמצ-

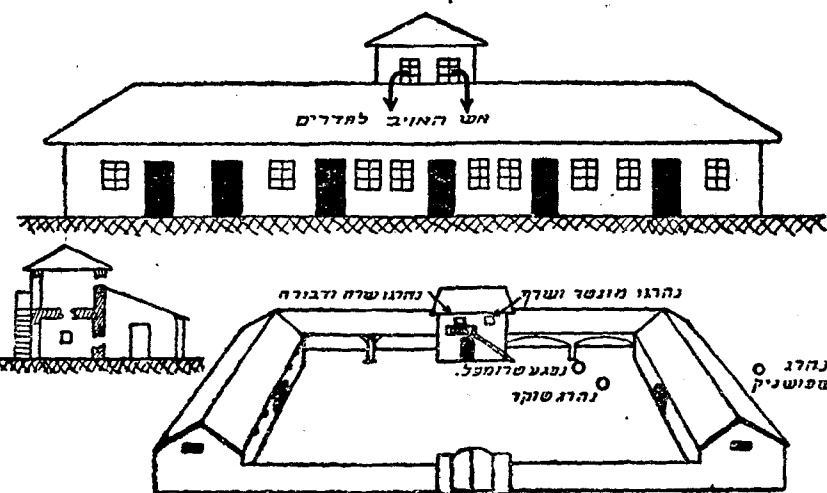
אים בסביבה — נתברר לנו כי למעשה היו אלה לא הרי נפתלי כי אם הגבעות שעל ליהן שכן הכפר חסידיוסף — שממורת לחלצה. פנינו איפוא. לאחר ואבדנו כל דרך. התחלנו סובבים ב־ כפר סחור סחור עד שאפסו כוחותינו ורצנו אין אונים בשלג. היחיד שלא אבד לו לחלוטין חוש התאמצאות היה חיים כהנא. לאחר מ־ זה קלה וכדי להתנער מן התנומה שהחלה עוצמת ב־ כוח את עפעפינו קמנו והת־ חלנו מגששים באפלה דר־

כנו צפונה; והנה הזדקרה לידנו קבוצת אקליפ־ טוסים גבוהים (דומני שמספרם היה כשבעה) ליד המבוע הזעיר עין א־זבור. חיים כהנא הבחין מיד במקום ומשם פנינו מבלי תעות עוד במעלה המדרון לעבר חצר תל־חי. בסביבת החצר שרר שקט־מות ומעטה שלג לבן עטה את הכל.

חששנו פן יפגשונו ביריות ושרקנו שריקות קלות. אך איש לא ענה לעומתנו עד שנגשנו לפתח החצר ממש. כאן פגשנו אחד השומרים, העלה אש במגורת הנפט הזעירה והמפויחת והעיר את טרומפלדור. התישבנו על ספסלים ליד השולחנות שבחדר־האוכל. מהחדרים הסמוכים החלו מגיחים חברים מיושנים שניערו לקול הרעש. השעה היתה בין שתיים לשלוש אחרי חצות. דרכנו מאילת ארכה כעשר שעות ומעלה. בני תל־חי סבבונו והחלו ממטירים שאלות על הנעשה והנשמע בדרום. מנותקים היו וזה כמה ימים לא קיבלו אפילו מכתבים מהדרום. שמחו ל־"תגבורת" שהגיעה. שאלותיו של טרומפלדור היו עניניות, כמעט יבשות, ללא גון של רגשנות כלשהי. אנו עצמנו, העולים, היינו נרגשים קמעה וכמעט שנפגענו מיושן שאלותיו. אך פניו הגלויים והגדולים הביעו קורת־רוח. הן היינו קבוצת התגבורת הראשונה שהגיעה מהדרום לאחר נפילת שר. עיפיים עד מאוד, סעדנו משהו, ובמהרה השכיבונו ונרדמנו.

ג.

למחרת בבוקר קיבלנו נשק, חולקנו לעמדות ושולבנו בהגנת המקום. אני קיבלתי את המאוזר של שר ואת תיק כדוריו וכן, לפי בקשתי, רובה גרמני ותחורת כדורים. באותן השנים רגיל הייתי ברובה

גרמני ובכרתיו על פני האנגלי. האחרון נראה לי משום־מה מסורבל במקצת.

כל בניני המגורים והמשק של תל־חי היו נתונים בחצר אחת מוקפת מלבן של חומות־אבן. לאורך החומה הפונה צפונה — ששה חדרי־מגורים; לאורך החומה המזרחית — הרפת; ולאורך המערבית — האורחה. באמצעיתה של החומה הדרומית היה קבוע שער־עץ. מאחורי חדרי המגורים — לצד החצר פנימה — שורת סככות ובאמצעיתן מחסן; מעליו — כקומה שניה — היה בנין חדרי־מגורים נוסף שקראנו לו "החדר העליון". מדרגות עץ הוליכו מן החצר לחדר העליון.

התחלנו מקיימים את חובות השמירה והעבודה המוטלים על כל חבר במקום. הכלכלה היתה דלה ובלתי מסודרת והתלבשות בלתי מספקה. חסרנו שמיות. החלונות חסרו וגוגיות, וקר היה — ביחוד בלילות. דרנו בצפיפות רבה, מטה ליד מטה, ופעמים שנים ואף שלושה במטה, ובחדרים שרר אי־סדר. המקום סבל ממחזור בלתי פוסק של חברים, אלה באים ואלה חוזרים לדרום, אם מחמת עיפות ואם מפני החובה לחזור לעבודתם ואם מסיבות אחרות. התנועה הבלתי פוסקת הזאת נמשכה כל ימי ההגנה על תל־חי וכפר־גלעדי והטביעה חותם של ארעיות על כל סדרי החיים. ארגון הצד המשקי היה לקוי ביותר. מספר החברות היה מועט וגם אלה התפרצו לתפקידי הגנה "ממש". טרומפלדור לא חדל לתבוע בוא חברות נוספות, אך מהדרום שלחו רק מעטות.

רק על השמירה ועניני ההגנה האחרים היתה הקפדה ניכרת וידו האמונה של טרומפלדור ניכרה

ואבד אישם במרחקי רוסיה).

מקרים כאלה לא חסרו כמובן, אך הם היו יוצאי דופן. הרוח הכללית היתה איתנה וצעירה והיו גילויים רבים של ששים אל קרב, ולא דוקא מבין הצעירים ביותר והבלתי מנוסים. איני אומר שרובם של המגידים היו ששים אל קרב אך הרוב המכריע מלא את סובת ההתגוננות בהכרת חובה דרוכה, עקשנית ונחרצת, מתוך שליטה עצמית, בנכוונות לכל והשלמה עם הצפוי לכל לוחם בקרב.

היו, כמובן, בין המגידים, ביחוד בין הצעירים ביותר והבלתי מנוסים שהסכנה — שטרם טעמו טעמה האמיתי — שעשעה את דמיונם ומשכה את לבם; ומהם שנטר אף להתגנדר קמעה והעטו על עצמם לעת-מצוא ו"למרבח הרושם" נוסף לשקם הרגיל גם סכינים ופגיונות שבאו לידם.

לא אוכל לומר, שהאנשים כולם היו שעה שעה בהרגשת ערך המעשה אשר הם עושים. אך אין ספק כי רובם המכריע חשו ברור ש כך עליהם לנהוג, או ליתר דיוק, כי הם לא יוכלו לנהוג אחרת.

בימים הראשונים לבואי לתלחי שרר בסביבת שקט מוחלט ומוזר. אף הדיירות בודדות לא נשמעו. מעטה השלג נתקיים — אם אין זכרונני מטעני — כשלושה ימים, ואולי הקור הוא שהחזיק את הערבים באהליהם ובתייהם פנימה. וכרגיל אחרי מספר ימי שקט החלה פושטת בקרב החברים הרגשת-הרגעת משלה: "אה — מן הסתם לא יקרה עוד דבר". החלו דיונים על עבודות משק שיש לעשותן והן ניתנות להעשות בחבורה, אולי בסביבת החצר הקרובה; חשבו על כריית בור זבל, עבודות סיקול וכד'. אגב, שקט-המות שהשתרר לזמן-מה בסביבה עמד בניגוד מוחלט לידיעות שהסתננו אלינו ממקורות מוסמכים למדי כי בראש המתמרדים הערבים בסביבה הועמד צורר יהודים מובהק (מי שהיה קצין בצבא התורכי) וכי ב"מועצת מלחמה" בראשותו הוחלט למחות את הישובים העברים בגליל העליון, ויהי מה.

טרומפלדור ניצל את ימי השקט לאימונם של המגידים בקליעות למטרה ותרגילי שדה אלמנטריים; תפסית מחסה, פינוך בשרשרת, כללי התקדמות תחת אש אויב וכו'. המדריכים היו בעיקר מקרב מי שהיו קצינים תורכים לשעבר (אלה מילאו בכלל תפקיד נכבד בהגנת הגליל העליון בימי ההם; האימון שקבלו בבית הספר התורכי הצבאי בהנהגת קצינים גרמנים היה קרבי, יעיל ותכליתי, ובהכשרתם הצבאית הם עלו על חיילים ואף סמלים מהגדוד הארצי-ישראלי והאמריקני שהיו מזדמנים לצפון מפקידה לפקידה). ימים מספר לאחר בואי לתלחי הגיעה

בכל אלה. מרותו בתחום זה היתה בלתי מעורערת ובין המגידים שררה משמעת טובה, מרצון והכרה וללא כל הכרח להזקק לגינוני משטר חיצוניים. איני זוכר מקרים של ערעור על הוראות או סידורים שנבקעו. הרוח היתה טובה, אם כי, כבכל חברה — במצב כזה — ואף בחברה מובחרת — פרצו מפעם לפעם סערות קטנות של ריגוזות וריבות מחמת העיפות והמתיחות המתמדת. וכבכל יחידה צבאית או חברה או קבוצה לא חסרה, כמובן, גם כאן רוטנים וריגונים. אך אלה היו מיעוט מבוטל.

יש — וביחוד לאחר כמה ימי שקט — שהיתה משתררת רוח עליזה ומרוממת ושירה מלוכדת ובריאה בקעה מחדר-האוכל הצר. היינו מרבים לומר את השירים הנפוצים בגדוד העברי ("על הרי ציון עליתי", "בשוב ד' את שיבת ציון" ועוד) או "אל יבנה הגליל" או שסילסלנו בדבקות כמה שירי אידיש נוגים וביחוד מעשה ב"שווארצע פארשישופטע אויגען" ("עינים שחורות מכושפות"). החברים — וביחוד הצעירים — הרבו להתלוצץ ולא חסרו — כמובן — מעשי משובה ואף קונדסות.

גוזמה היא לומר שרוחם של כל האנשים, ללא יוצא מהכלל, היתה איתנה ולא נראו בה גילויי התערערות במשך כל תקופת ההגנה הזכורה לי. היו גם היו כמה גילויים של רתיעה וחששנות ואף התמוטטות עצבים ופחדנות. היו שעלו לצפון ואחר כך ירדו כעבור ימים מספר והפיצו ברבים סיפורי אימים ובהם ניסו להצדיק את ירידתם. עודני רואה לנגד עיני "בחור כהלכה", ותיק בארץ, דובר ערבית על בוריה, שפגשתיו טרם עליתי והוא מתאר כשעיניו מבועות את חבורות הבדדים יחפי-הרגלים, עוטים פניהם בכפיות ומשאירים רק סדקים דקים לעינים, מזוינים רובים ופצצות וחגורים חגורות כדורים שתי וערב, והם קלי רגלים ומתרוצצים בכל האזור המסוער כשדרישת ו"איש לא יוכל לעמוד בפניהם".

זכורני בבהירות מעשה בבחור אחר, רחב-גרם, בעל מבנה גוף גיבורי, פועל ותיק ומפורסם, בקי בעברית וחובב ספרות, אך טיפוס טראגי ומתלבט, שאף הוא נשאו לבו "לעלות למעלה" וירד כעבור ימים מספר ושידל והתרה בכל לשון בקבוצת העולים שמצאם באילת, שלא יעלו לצפון, כי אין כל סיכוי להחזיק מעמד וחבל על "קרבנות חיים". אחר-כך שמעתי שראה חובה לעצמו לנסות בתעמולה בקרב פועלי הגליל נגד העליה לעזרת המגידים בצפון, ורק הלך הרוח הכללי הוא שהשתיקה. (אגב, סופו שנואש מהארץ, חזר לאחר פחדים והרפתקאות רבות לרוסיה, התחרט כעבור-זמן וביקש דרך לחזור ארצה

תגבורת נוספת בת תשעה אנשים (ובהם עוד שני חברים מקבוצת כנרת). במוצאי הכפר חלצה נורו עליהם כמה יריות שלא פגעו במקרה באיש, וזאת לאחר שמורה־הדרך של הקבוצה סר בעברו בכפר אל ביתו של כאמיל אל־חסין (הוא כאמיל אפנדי) אשר הקביל פניו בידידות. עוד קבוצות־תגבורת קטנות הוסיפו להגיע למרות סכנת הדרכים, בדרך החולה ובשביל שעל רכסי ההרים שממערב.

ד.

לפי גילי הייתי מצעירי המגינים שבמקום ומהפחות מנוסים והיתה לי זו חזית חיי־הגנה גדולה וראשונה בחיי. חיתי חזיה זו באינטנסיביות ורע־בנות. התחלתי מסתכל באנשים סביבי. מי ומי היו המגינים?

את הגרעין היוו חברי קבוצות תל־חי וכפר־גלעדי. מותיקי הפועלים וותיקי אנשי "השומר", ומאחוריהם עבר רב־גסיון ויסורים של חיי עבודה ושמירה במחסור ובתנאים האכזריים של הוי העליה השנייה לפני המלחמה העולמית ובמבחנים החמורים של ימי המלחמה. הכשרתם הצבאית הקרבית בתנאי ההגנה החדשים היתה לקויה אך נסיונם האישי היה רב, והכרתם והבנתם את הערבים בכלל ואת שכניהם בפרט היתה יסודית. רבים שלטו בדיבור הערבי והיו בקיאים במנהגי השכנים. בין אנשי תל־חי בלט במיוחד קלמן כהן. דומני, שהיה הקשיש באנשי הקבוצה ועמוד התוף שלה, פלח מובהק, איש משק, חריף, פסקני ותקיף באורח דיבורו, מוכתאר המקום ומוכר יפה לערבי הסביבה. בין השומרים הותיקים בלטו אנשים כאלכסנדר זייד ז"ל, גד ויגדורוב ז"ל, ויבדלו לחיים ארוכים פנחס שניאורסון, יגאל איליוביץ, צפורה זייד ואחרים. לא היתה זו חבורה מלוכדת, אם כי רובם המכריע נמנו בעבר עם "פועלי־ציון" ועתה, בימי ההגנה בגליל העליון, עם "אחדות העבודה" שנוסדה כשנה קודם. מתיחות מתמדת, פעמים גלויה ולרוב נסתרת, שררה בין "השומרניקים" ושאנים מן "השומר". הראשונים חשו ב"עלינותם" כביכול, האחרונים חשו נחיתות־מה וניסו לחפות עליה. היחסים לא היו אידיליים, אף כי ברור היה כי בשעת מבחן יעמדו כולם יחד כחומה בצורה. קרובים אל אנשי "השומר", נלויים אליהם ונתונים להשפעתם, היו ה"ג'ימניסטים", קבוצה לא גדולה אך חשובה ("ג'ימניסטלעך", בלשוננו הצלפנית והעוקצנית של פנחס שניאורסון — כינויו "קליפטה" — שלא ידעה רחם). אלה היו חניכי הגמנסיות בתל־אביב וירושלים, שנתגייסו בזמנו לצבא התורכי, עברו קורס צבאי

ליד קושטא והיו לקציני מילואים בצבא העות'ומני. חיללים מהגדוד הארץ־ישראלי והאמריקני, רובם בחופשות בהיתר ובלי היתר, ומיעוטם משוחררים, היוו חלק בלתי נפרד מכלל המגינים, והיו עולים ויורדים חליפות. הם מילאו תפקיד מכריע בהגנת הגליל העליון. זרם בלתי פוסק של תגבורת באנשים, בנשק ואף באספקה (כלכלה, בגדים ושימכות) זרם ממחנות הצבא לתל־חי וכפר־גלעדי. בדלות של הימים ההם קשה לתאר איך היו המשקים מחזיקים מעמד אלמלא עזרתם של בני הגדודים. תפקיד בעל ערך מיוחד מילא איש השומר הותיק (בימי תל־חי חיל הגדוד האי) יגאל איליוביץ. בזכות בקיאותו בסביבה ובמנהגי השכנים שימש מורה־דרך ומלווה לקבוצות העולות לתגבורת וליוורדים דרומה, וכן בהמצאת אספקה וליוויה. את תפקידו זה מילא ביעילות רבה.

הראשונים שנענו לקריאות לעזרה היו פועלים חקלאים מהקבוצות השכנות מחנים ואילת ואחר־כך גם מקבוצות עמק הירדן, עמק יזרעאל ואף מחלקי הארץ האחרים. אלה היוו ברובם את היסוד הנוול והבלתי קבוע ושכר הגיעם כתגבורת יצא לעתים בהפסד נזילתם. אך יש מהם שהתמידו זמן ממושך יותר והיו לתועלת רבה בהגנה ובעבודה.

מחוץ לכל הנזכרים נצטרפו למגינים כמה תלמי־דים של בתי־הספר התיכונים ש"על" לרוב בלי רשות מאת מוריהם ומחנכיהם, אשר התנגדו ברובם לשליחתם של החניכים למקומות הסכנה. מלבדם הספיקו גם כמה חלוצים מראשוני העליה השלישית לקחת חבל בהגנה, מהם בחורים אמיצים ובעלי ערך. מספר החבורות היה זעום, וחסרונן הורגש עד מאד בסדרי החיים הלקויים. רובן לא נפל במאום מהגברים בכוונותן והעזתן ויש שגם עלו עליהם מכמה בחינות.

מהבחורות שהיו עמנו בתל־חי זכורות לי דבורה דרכלר ושרה ציוניק ז"ל, שנפלו בקרב י"א אדר. דבורה דרכלר היתה עגולת־פנים, איתנה ואמיצה. לכאורה, אוהבת־חיים ואף צחקנית אך בתוך תוכה כאובה ומתפתלת בחבל־יסוריה בעקבות גורל חיים שהמר לה.

שרה ציוניק היתה בת־הכפר והטבע — כרגב אדמה דשן.

ה.

ומתוך כל הציבור המגוון הזה הוזקק משכמו ומעלה יוסף טרומפלדור (או כפי שכינהו מכריו וחבריו מקרב אנשי החלוץ — "אוסיה"). אישיות הרמונית היה. הוא בלט בקומתו הגבוהה ובבריאות

גופו, בכוחו הגופני ויכולת הסבל ובנשמה הגדולה, הפשוטה, הבהירה והשלמה ששכנה בקרבו. הוא בלט כמנהיג מלידה שתכונותיו טופחו על ידי חינוך עצמי מתמיד ונסיון חיים עשיר וכמפקד במערכה. מושגי החובה האישית והכבוד העצמי — האנושי והיהודי — היו טבועים בדמו וטופחו במאמץ מתמיד של חינוך עצמי.

הוא לא עשה דבר להבליט עצמו. כגדיו כאחד מאתנו ומעליהם מעילו האורך והרחה (ה"פלטו" המפורסם שלו, המתבדר ברוח). מהיותו גידם יד שמאל, היה נשקו היחיד אקדה המאוזר. ראיתיו כמה פעמים בפרוץ לפתע התקפת יריות, היה מחזיר קמעה, אבל רק לרגע קט, ותיכף היה משתלט על עצביו, תוקע את המאוזר בין שתי ברכיו הצמודות, טוען את הנשק ביד ימין ומיד — נכון לכל. בסכנה היה תמיד הראשון, מופת לאחרים, מבלי שיתן דעתו על כל הכללים המקובלים המחייבים את המפקד להקפיד על זהירות יתרה. עם זאת הקפיד שחבריו — "פיקודיו" ינקטו כל אמצעי הזהירות ההגיוניים.

את העברית לא כבש לעצמו עד יומו האחרון — ועל כך הצטער בלי ספק בעומק לבו.

הוא חסר גישה בלתי אמצעית למקורות התרבות העברית והיהודית; את ערכיה קיבל בהכרח מכלי שני ושלישי וקלט אותם מבעד למעטה רומנטי.

חיתוך דיבורו היה רוסי מובהק, אוצר המלים שבהם השתמש בדיבורו העברי דל היה ובנין המשר פטים רוסי. בשטף לשונו יכול היה לפלוט "פרקפצתי" — תחת "קפצתי מעל" וכד'. ושומעיו מתחייכים ואף מתלוצצים בקול. אך הוא לא נעלב. אדרבה, נתברך בהומור טוב, ולא חשש שסמכותו תיפגע מתוך כך.

בין מגיני תלחי היה מהקשישים: כבן ארבעים היה, קשיש אף מהקשישים שבין אנשי "השומר" וותיקי הפועלים בתלחי וכפר-גלעדי. נסיון חייו — האזרחיים והצבאיים — היה עשיר ומגוון, וגם השכלתו ואפקיו הרוחניים היו למעלה מן הממוצע בקרב בני סביבתו. עם זאת היה בו משהו פרימיטיבי ואולי אפילו קדמוני. אך השפעתו והשראתו באו לא מכוח קשיותו, ומכל מקום לא מתוך שימוש בזכות קשיותו או השכלתו. כי אולי דוקא מכוח היותו צעיר ברוחו, אולי, מהצעירים ברוחם. יצר הפעילות שלו לא ידע מרגוע בגדולות כבקטנות. יתרונו הרוחני-הנפשי, בגרותו תוס-הליכותיו ופשר טותם, רעותו וטוב-לבו, רוחו הטובה ונכונותו, הזדק-רו מעצמם בכל פרט מפרטי החיים. המידות הפער-טות והרעות של הערמה קטנה, חשדנות-שוא, התנש-

אות ובקשת יתרונות פרטיים (ולו גם זעירים), היו ממנו והלאה. ניתן בכוח הרב החנה באנשים ואהב להסתכל בהם ובהליכותיהם.

הוא אהב להתוכח (כמו כל אינטליגנט רוסי רגיל) ופעמים היה מפליג בויכוחיו עד לנכתנות. אך הויכוח — ואף הוכחות — לא "אכלו" את המעשה, ובשעות ההכרעה לא היסס להכריע ואף להשליט את דעתו. וחשוב עד מאד היה בטחונו העצמי, חשוב היה לדעת כי בשעת מבחן לא יחסס להכריע. הוא היה מארגן וידע לחלק עבודה ותפקידים, אך הוא שקד והקפיד על פרטים ופרטי-פרטים ותבע מעצמו ומזולתו סדר, דיוק, משמעת ומילוי חובה. הוא טיפל באנשים כפרטים ונטה להרבות בשיחות אישיות.

אורח החשיבה שלו היה תם וישר — "גויי" — ללא פלפול וללא עקמומיות. ומשום כך יש שעשה, על "תריפי-המוח" בתוכנו רושם של שטחיות-מה או מוגבלות. אך זו היתה תמיד חשיבה לגופו של ענין — שביקשה להתגלגל במעשים של ממש וחתרה לתכלית של ממש. רצינות עמוקה ויסודית היתה. טבועה בנפשו ובאורח חשיבתו. אופיו הית חדור הזמניות אמתית שהופרתה עלידי מיטב המסורת של האינטליגנציה הרוסית העממית-המהפכנית. אך זרה היתה לאופיו כל רכרוכית סלחנית כלפי זולתו. כאשר כלפי עצמו. ההומאניות שלו היתה משולבת. שילוב מיוחד במינו בכוח רצונו האדיר. הוא האמין בכוח הרצון ובכוח רצונו של עצמו וידע אל נכון עד כמה הוא שליט בעצמו ובעצם גם בגורלו. זרמי עידוד שפעו מאישיותו לכל הנמצאים במחיצתו.

כפי שסיפרתי קודם הייתי מחסידי הקנאים של רעיון "אחדות העבודה" כנתינתו; והצעתו, "הפשר-נית" של טרומפלדור עוררה בי חששות ואולי גם חשד כלשהו. לא אחת התוכחנו (אנו אנשי "אחדות העבודה" בתלחי) עם טרומפלדור על הצעתו וניסינו לכבוש אותו לדעתנו. הוא נמנע במתכון מהחריף את הויכוח; סבור היה כנראה שאין הדבר תכליתי, להחרף את חלוקי הדעות בקרב ציבור המגינים ואף ניסה לשמרם מהתנגחות בין עקרונות מופשטים ולכוון את הדיונים בשטח זה לערוצים מעשיים. אך הוא החזיק בעמדתו. הגן עליה בתוקף — אם גם בשקט — ומתוך בטחון רב שגישתו היא הריאליסטית, התכליתית והמבוגרת. אין ספק שציפה כי לחצה הגובר של העליה החלוצית — בעלת ההכרה אך הבלתי מפלגתית — יאלץ את המפלגות להגיע לכלל התפשרות. אי אפשר היה שלא להתרשם מכוח השכנוע שלו. מטוהר כננותיו, מהמשקל המוסרי האדיר ורגש האחריות הצפונים בנימוקיו הפשוטים

ה"אסטרטגיה" של ההגנה ושל טרומפלדור היתה להמנע עד קצה גבול האפשרות מנתק קשרינו עם הסביבה על-ידי פתיחת קרב-אש גלוי. הכוונה היתה לנצל כל דרך של משא-ומתן הוגן ואף כל טכסיס וכל הערמה, כדי לדחות את הניתוק הגמור אם אכן אין למנעו כליל. נכונים היינו, בלית-ברירה, אף להניח לבאי-כוח ה"צבאות" (בעצם הכנופיות) הערבים לבקר בחדרינו ולהיכנח שאין בהם צרפתיים. ואכן מקרים אלה כשהמוני ערבים מזויגים היו נספים על החצר ואנו עומדים — כל אחד בעמדתו ורובהו בידו — היו מהחמורים ביותר. היה בכך מעין מאבק עצבים. הערבים חששו לפתוח באש — הם לא אצו להסתכן — וגם אנו נמנענו מכך. חילופי הדברים היו חריפים וידידותיים חליפות. ברור היה — ואף הודענו להם ברורות — שלא נתיר לרבים מהם לחדור פנימה, שלא נסגיר בידיהם בשום פנים את נשקנו ואף לא נניף (כפי דרישתם החוזרת) את דגל השריף. (הן היה בזה משום התאבדות אילו עשינו מעשה שיש בו כדי לקומם נגדנו את השלטון הצרפתי). מחוץ לסייגים אלה, שהיו לנו בחנית, "יהרג ולא יעבור", נכונים היינו לכל ויתור שבצורה ואף ויתור שמן הצד החיצוני היתה פוגע קשה בכבודנו.

תל-חי כבר נתנסתה בכמה מבחנים מעין אלה ועכשיו עמדנו בפני מבחן נוסף. הנה כיצד נתגלגלו הדברים הפעם לפי סיפורו של שלמה לבקוביץ (לביא) שנכתב סמוך ליום המעשה (נדפס ב"קונטרס" כ"ח מ"ד אדר תר"פ) * :

— „בבוקר יום החמישי (ל' שבט תר"פ) — התבצרו הצרפתים על ההרים ותקפו משם את הכפר חלצה. בני הכפר יצאו והסתתרו מאחורי הגבעות שלמטה מתל-חי. משם היו עונים ביריות רובים לתוקפיהם במכוונות יריה ותותחים. המצב הזה נמשך איזה זמן עד שהצרפתים החלו נסוגים אחור והנתי קפים היו לתוקפים. התנועה החלה מתרחקת מתל-חי ומתקרבת יותר לכפר-גלעדי. כל החבורות של הבדדים שנתוספו על אנשי הכפר היו עוברות — כפי שאמרתי — מאחורי הגבעות ואל הבית של תל-חי לא קרבו. לפני הצהרים התפרצה אחת החבורות וניסתה להתקרב אל הבית. היא מנתה בערך 15 איש מזויגים. לאזהרות מצדנו — לא להתקרב אל הבית — לא שעו והוסיפו להתקרב, וכשהזהרנום שנפתח לקראתם באש התחילו הם לירות עלינו. על היריות האלה ענינו בשני „זלפים" (מטח-אש) חזקים והם ברחו אל החורשה. הצרפתים התבצרו

* סיפורו של ש. לביא מובא כאן בהשמטות קלות ואילו תוספות להסברה.

פשטניים. חשדנו בו — זוכרני בבחירות — כי הושפע יותר מדי מהלך דעותיהם של יריבינו חברי „הפועל הצעיר", ואף על פי כן הושפענו מדבריו. וסוף המעשה הוכיח את צדקת גישתו. הן הוא שסייע במידה מרובה לעקור את התנועה מהפינה האטומה שלתוכה נתקעה, מסכסוך ללא מוצא — והיה בחשבון סופי מהדוחפים העיקריים להקמת הסתדרות העובדים הכללית. היא נוסדה אמנם רק בחנוכה תר"פ — כשלושת רבעי-שנה לאחר שנפל, — אך במידה מסיימת ולא מעטה מכוח דחיפתו הוא. וגם אלה מבנינו שסבורים היו כי אילו שהה טרומפלדור כל ימי המלחמה בארץ — היתה אולי דעתו אחרת — גם הם נאלצו להחדות שיזמתו בשטח זה — למעשה היתה מבורכת ותכליתית. אני זוכר בבחירות שבויתות זה, כמו בויכוחים אחרים שנשל בהם חלק בחפץ-לב, וכן אפילו בשיחות אישיות היה נשאר בדרך טבעית מרחק-מה בינו לבין שאר הנוכחים. לא היה בזה מן ה"דיסטננס" המלאכותי והמכוון — אך המרחק היה נוצר מאליו באורח טבעי.

טרומפלדור לא הבין את הערבים. לא רק שלא שמע את לשונם, כי אם לא חדר לערמומיותם האכזרית ולדקות נכליהם. כל אלה היו זרים לאפיו הפשטני, הגיבורי-אבירי. מבחינת הכרתם האינטימית את האויבים-השכנים עלו עליו ותיקי „השומר" כמה מונים. לא אחת טעה חמורות בקלות אמונתו בדברי החלקות של הערבים אם גם נטה להקשיב לעצת הותיקים, ותמיד נכון היק לשקול דעתם והצעותיהם. בדרך כלל לא היו היחסים בין טרומפלדור ואנשי „השומר" פשוטים, „חלקים". הוא והם היוו עולמות שונים. לא רק האקלימים הרוחניים שבהם גדלו ונסיון חייהם היו שונים כי — אולי — גם היו נבדלים בשרשי אפים. הייתי אומר שעצם החומר שממנו קורצו, כביכול, היה שונה. אכן כל „צד" העריך את חשיבותו של הצד השני אך התהום בין העולמות השונים לא נתמלאה, והמתיתות היתה כמעט מתמדת ולרוב גם מוחשת. ואף על פי כן לא נתערערה סמכותו של טרומפלדור כמלוא נימה, ומאידך לא היסס טרומפלדור, לאחר שנפצע פצע אנוש בהתקפת י"א אדר, למסור את הפיקוד לפנחס שניאורסון מתוך בטחון גמור שהלה ינהל את הקרב כראוי. בחירתו של טרומפלדור היתה טבעית. ואכן, לא טעה בבחירתו. פיקודו של שניאורסון אותו יום היה לדעתי, ללא פגם.

כשכבוע ומעלה לאחר שהגעתי לתל-חי הוטלנו במבחן חמור וראיתי את טרומפלדור במבחן זה. הית הדבר בל' שבט תר"פ.

שוב בכפר-גלעדי ומשם החלו תוקפים שנית את הערבים. אך הדבר לא ארך הרבה. הם נסוגו גם מכפר-גלעדי.

במשך זמן ההתקפה ישבו אנשי כפר-גלעדי בבית בתור גיטליים ואחרי שהצבא נסוג הסתדרו שוב למשמרותיהם לבלי תת לחבורות לגשת. אחרי הצהרים, בשעה הרביעית בערך, שבו הערבים עלימי הנצחון. בשוכם התקרבה חבורה גדולה אחת לכפר-גלעדי, אך אחרי האזהרות מצד אנשי המקום נשארה רחוקה ממנו. רק שני קצינים נכנסו לחפש אם לא נשארו צרפתים או שללם בפנים. כמובן, שלא מצאו כלום ועזבו את כפר-גלעדי.

אולם אחרת היה בתל-חי. לזו באה חבורה של שלוש מאות איש לערך. (בס"ה היו הלוחמים הערבים כחמש מאות איש). אחרי הקריאה הראשונה מצד אנשי תל-חי נשארו עומדים והאפנדי של חלסה הודיע שהוא נמצא ביניהם*. לקראתו יצאו שנים מהחברים. הוא התחיל מתקרב לקראת היוצאים לקבלו. אחרי שלושה קצינים ואחריהם התחילה נדחקת כל החבורה. לא הועילו כל צעקותינו ולא פקודותינו של האפנדי. הם הלכו והתקרבו. לירות לא יכולנו כיון שיצאנו אליהם לשלום ובטחנו באותו האפנדי שיעצור בעדם ועד שאנו מבקשים תחבולות לעצור הקיפו הם את כל הבית. לא אבוא עתה לתאר את מצבנו, את הרגשת מצבנו ברגעים אלה שהיינו מוקפים מכל הצדדים אנשי-שוד אלה שדיברו לשלום. בכל החלונות הבית היו הם ניצבים. כל אחד מאתנו עמד על משמרתו לבלי תתם להתפרץ פנימה והרגשת המצב היתה קשה מאוד. הקצינים שהזמנו פנימה ועוד איזה ערבים שהצליחו להתפרץ לתוך חדר האוכל דיברו אתנו בגסות ונסיגנות ההרגעה של האפנדי לא השפיעו: עיקר טענתם היה זה שירינו על חבורה אחת מצבאם שעברה למלחמתה. "בוזה הרי עזרתם לאויב וירד יריחתם ממכונות-יריה שקיבלתם מאת האויב".

עליהם עכשיו לחפש אם אין אצלנו מכונות-יריה ובכלל אם לא התחבאו פה צרפתים. בפצצות ביד — ובהבעה של צדיה בפניהם חיפשו הקצינים בכל החדרים. באיזה אופן שהוא הצלחנו לא לתת לנשארם להכנס ליתר החדרים. המחפשים לא מצאו כמובן, כלום, ואחרי שעה בערך שהיינו מוקפים על ידם עזבונו בשירה פראית ובירות באויר. — — —

* אפנדי שכן זה ושמו סעד אל-דין שטילה, בן למש-פחה ביירותית, היה מפקד ממפקדי "המורדים" ועם זאת ידיר ותיק לאנשי כפר-גלעדי שמר להם אמונים בכל תהפוכות הימים. עזרתו עמדה לנו בכמה וכמה מקרי מצוקה ותסבוכה.

היה זה לי עצמי יום מבחן קשה. עם כל הבנתי את "הקו האיסטרטגי" — רתח דמי בקרבי. מדוע נתיר "להם" להגיע כה קרוב לפתחים? מדוע לא נפתח אש? האמנם תינתן הפקודה הדרושה בשעת ההכרח האחרונה? שאלות אלה לא נתנו מנוח. החשש שהערבים יערימו עלינו וכי ניפול שבי בידיהם כרסם והתחרי. במוצאי אותו יום — לאחר שנתפזרו הערבים — הייתי מדוכא עד מאוד, וסבר רני שלא הייתי היחידי. למחרת בבוקר התישבתי עם טרומפלדור על גבנון קטן דרום-מזרחית לחצר תל-חי. לנגד עינינו דרומה השתרע כעל כף היד הכפר העוין חלצה. הסחתי לטרומפלדור בגילוי-לב את הרהורי וחששותי ופניתי אליו בשאלה גלויה אם היה נכון ביום האתמול לפקד את "פקודת האש" אילו היה בכך הכרח אחרון. טרומפלדור היה שקט. בקול רוגע ומעשי הסביר לי את ההכרח, "להבליג" עד קצה גבול האפשרות. את אי-ההגיון שבפתיחת אש כל זמן שאפשר — בכל דרך שהיא — ל"הרויח זמן" מבלי שנותר על קיום נקודותינו ועל נשק הגנתנו. בת-הצחוק השקטה והבוטחת לא סרה מעל פניו. הוא הבין יפה לרוחי. "היה נא בטוח — אמר (או משהו מעין זה) — שאם יהיה הכרח תנתן הפקודה הדרושה"... אודה שדבריו לא שכנעוני והמשקע המר והספק המכרסם מיום אתמול — לא פגו. רק אחר-כך, ביום המבחן של י"א אדר, נוכחתי עד מה היו היסוסי בלתי מיוסדים, עד מה היתה שליטתו על עצמן שלמה ומעשיו ופקודותיו מודרכים אך ורק על-ידי השיקול התכליתי והמפוכת. עצביו היו בריאים בתכלית והוא שלט בהם שליטה ללא סייג. אותו יום גורלי לא היסס טרומפלדור — כמובן מאלי — לירות את היריה הראשונה ולצעוק את פקודת האש כשניסו "הקצינים" — וכאמל אפנדי בראשם — לפרוק את האקדוח מדבורה דרכלר.

ו.

כשהגעתי לתל-חי היה כבר לאחר חורבן חמארה. מטולה היתה כמעט ריקה מאיכריה ותושביה. לא נותרו בה אלא נמושות בודדים שלא חשבו כלל על התגוננות וגם לא היו מסוגלים לחשוב עליה. מה שנותר עדין מרכוש המושבה מופקר היה לביזה ולשוד. מעטים מצעירי בניה ומיטב מגיניה נצטרפו למגיני תל-חי וכפר-גלעדי. טרומפלדור לא ידע מרגוע, מרצונו העז לשוב ה"להשתלט" על מטולה. מדי פעם בפעם היה מעורר בעיה זו בשיחות ובאס-פות, אך כוחותינו היו דלים, דלים מדי. מספר המגינים בשתי הקבוצות — "המבצרים" — היה

פחות מחמשים ואי אפשר היה להפריש כוח ל"כיבור שה" של מטולה, ובעיקר "חיל-מצב" להחזיק בה בקביעות. ואף זה: בתי המושבה מפורזים היו על שטח נרחב ודרוש היה כוח לא קטן לפי הערך כדי להחזיק בה*. מובן איפוא, שמיד לכשהגיעה תגבורת נוספת מהדרום היה טרומפלדור בראש היחידה שהתארגנה (ליתר דיוק — שאורגנה על ידי) לכיבוש מטולה. היחידה הקטנה פרצה למושבנה עם חושך, התגברה על הערבים השודדים שניסו להתגונן בפתחם באש — והניסה אותם. (ו' אדר תר"פ). לכשתבססה היחידה במקום מיהר טרומפלדור לחזור לבסיסו לתל-חי כשהוא מאושר מהצלחת הפעולה. חיוך טוב, חיוך של אושר היה שרוי על פניו הגלויים והאמיצים. נגולה חרפת מטולה.

את שהותו בגליל העליון, ראה טרומפלדור כל הימים כארעית וזמנית, הנה, הנה יוטב המצב, ומכל מקום תגיע תגבורת ניכרת והוא יוכל להשתחרר, יחזור לדרום, יתמסר שוב להחשת עליתם של אנשי "החלוץ" הרוסי, ולהכנת התנאים לקליטתם וימיהם לחזור אל חבריו המצפים לו כשהם פוזרים בדרכים ובשבילים ארצה. הידיעה עד כמה היו נתונים בתנאי קיום חמורים ותנאים מדיניים סבוכים העיקה על מצפונם. עוד טרם עלתו לתל-חי שיגר הוראה לאודסה לכנס ועידה כללית של "החלוץ" הרוסי בהשתתפות, עתה היה נתון ונקלע בין חובתו החברית ואחריותו כלפי "בחוריי" ב"החלוץ" ותפקידו העיקרי — ובין אי האפשרות לזנוח את הגליל העליון הנתון בסכנה. וכך עד יומו האחרון.

אף את שהיתו בגליל העליון ניסה "לנצל" ולשלב בחלומותיו על עתידו של "החלוץ" הרוסי: חקר ודרש על קרקעות להתישבות בסביבה ותיכן תכנית להתישבות קבוצה של מאה איש מ"החלוץ הצבאי" הרוסי בגבול הצפון, אם גם עיקרי תכניות-חלומם תיו להתישבות רבתי של "החלוץ" הרוסי היו קשורים בישוב קרקעות החורן.

2

בימים האחרונים שלפני מאורע תל-חי הלכו היחסים עם "ידידנו" כאמיל ואחותו מרעיו הלך והתחדר**. הדבר התחיל כמדומה, בהריגת סוסתו של יגאל בדרך לחלצה. וכך היה המעשה לפי סיפורו של יגאל.

* להחזקת כל נקודה בגליל העליון תבע טרומפלדור מועד ההגנה בדרום חמישים מגינים ולהגנת מטולה — מאה.

** בעקבות סיפור המעשה שפרסמתי סמוך למאורעות. בקונטרס ל"א מ' ניסן תר"פ.

בא' אדר תר"פ רכב יגאל על סוסה מתל-חי לחלצה. בדרך ליד גבול תל-חי פגשה בו כנופיה ולשאלתו "מה רצונם כאן" השיבו ביריות. כדור נתקע במצחה של סוסתו, שוקפה אותו רגע את ראשה ובכך הצילה את חייו. יגאל התחפה מאחורי גופת הסוסה המתה והתרה באנשי הכנופיה שלא יתקרבו פן יירה. נתברר שבין אנשי הכנופיה היה גם כאמיל אל-חסין וכשהכיר את יגאל הצטדק באמרו שחשבו למרגל צרפתי. אף נתן לו סוסה לחזור לתל-חי. עודני זוכר את יגאל נכנס לתל-חי במרוצה קלה על סוסה לא לו ומספר בדרך דיבורו הנחפו ובהתרגשות-מה את אשר עבר עליו. הסתכלתי בו ארוכות: הן זה עתה היה כפשע בינו לבין המות. הוחלט כי להבא יימנע יגאל מעבור בדרך החולה ויעשה דרכו באזור המטואלים במערב על רכסי ההרים דרך עדיסה, קדם (היא קדש-נפתלי) ונבי-יזע.

ימים מספר לאחר זאת באו אלינו כאמיל אפנדי וקציניו — כשמונה רוכבים מזוינים גם בפצצות יד ונכנסו אתנו בשיחה. לפי התנהגותם הפעם הכרנו, שלא ביקור רגיל הוא, וכי דבר להם אלינו. עמדנו מזוינים איש איש על משמרו ומוכנים לכל. נוהג זה, שהיינו מקבלים אותם בסבר פנים יפות, אך בנשק ביד — בחינת כבדהו וחשדהו מופגן — היה מרגיז אותם מאוד. ואולם אחרת לא יכולנו לנהוג, כי לא האמנו להם עוד. השיחה נפתחה, כרגיל בדבר רים רחוקים וטפלים ועברה אחר-כך אל העיקר. שלחנו לקרוא ליגאל, אשר נמצא אותה שעה בכפר גלעדי. בינתיים הודיע לנו אחד הקצינים, שהם ("המתמרדים") באו בקשר עם הממשלה האנגלית התומכת בהם, והיות וגם אנו ידידי האנגלים, אין לנו לפחד כלל, והם יגנו עלינו. ענינו להם כי יחסינו אתם הם תמיד יחסי שלום, אך יש בסביבה אנשי הפקר המתנפלים עלינו (מהם שהרגו את סוסתו של יגאל) ומפניהם אנו מתגוננים. הם הציעו לנו להציב משמרות משלהם בשתי נקודותינו: תל-חי וכפר-גלעדי. ענינו בשלילה, היות ואין לנו די מקום לשכנם ובפני שודדים נוכל לעמוד בכוחותינו אנו. אז דרשו מאתנו להניף את דגל השריף וגם לכך לא הסכמנו. על כל הדרישות האלה ויתרו. מלכתחילה, כנראה, נמנו וגמרו לותר כדי להציג דרישה אולטי-מטיבית ואחרונה ביתר תוקף. בינתיים הגיע יגאל מכפר-גלעדי שהחליט במתכון לנקוט הפעם טון תקיף וחריף. הוא דרש שלרגל המקרים האחרונים יאסרו על אנשיהם להתקרב אל ביתנו יותר ממרחק מסוים, כי אין להכיר בימים אלה בין אהב לאויב ואנו

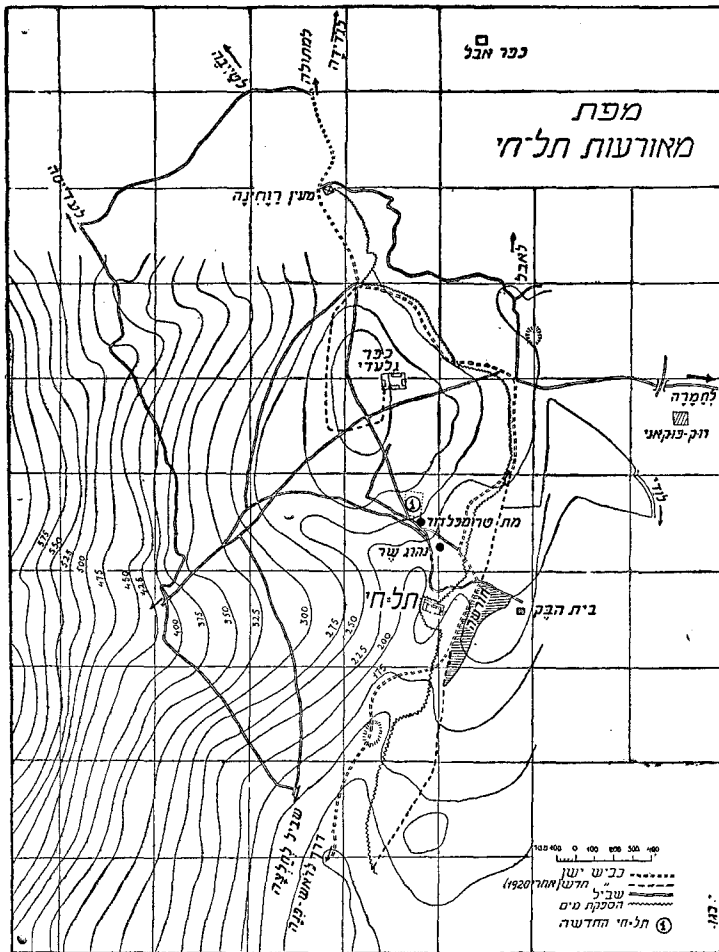
סובלים מהתנפלויות תדירות. חוץ מזאת דרש שהדרך בין תל-חי וכפר-גלעדי תהיה פתוחה תמיד. אחרי היסוסים הסכימו הם לכל אלה והציגו את דרישתם להודיע להם בסימנים את אשר נדע על הצרפתים. על דרישה זאת ענה יגאל, בפירוש ובתוקף, שזאת אין אנו יכולים לקבל עלינו הואיל ובכל הסכסוך הזה שבין הערבים והצרפתים אנו נשאר רים נייטרליים. כאמיל עמד בתוקף על דרישתו, וכשענה לו יגאל בחריפות וחזר כי דרישה זו לא נמלא, קם כאמיל בחריף אף, יצא מעל פנינו ועלה על סוסתו מבלי הגיד שלום, וחבר ריו עמו. לפני עזבו אותנו הפליט: „אנשי יעברו במקום שירצו, הפטרול שלנו יעבור הלילה פה ליד דלתות הבית“, ובדברו הצביע בידו עד כמה קרוב לבית יעבור הפטרול הלילה.

חשנו ברורות כי המצב מתמיר והולך והגברנו את השמירה בלילות הבאים. אבל לא בלילה ההוא ולא בלילות שלאחר-כך ואף לא בימים הקרובים לא קר כל מקרים בשתי נקודותינו.

יש ובערבים — דוקא בערבים „מתוחים“ — היה מופיע לפתע בפתח חדר-האוכל של תל-חי אלכסנדר זייד, כמגיה מתוך החשכה. מכורבל במעילו, כבד-פה, רציני, מרוכז וחמור, כשרובהו האנגלי המכודן מאחורי כתפו, והוא מביא הודעה דחופה מכפר-גלעדי.

ח.

לבסוף בא ענין „כיבושה מחדש“ של מטולה ונתעודדנו. באו חברים מן הדרום. ובהם הרופא ד"ר גרי ז"ל והחובשת סוגיה מלמד וכן אברהם הרצפלד. מצב הרוח היה אמיץ, טוב ואף עליו. בכל אחד משלושת ישובינו (תל-חי, כפר-גלעדי ומטולה) עלה מספר המגינים ל-25—30. חברי הקבוצות הגליות שהיו אִתנו התכוננו לשוב למקומותיהם —

לעבודתם; העונה היתה עונת העבודה הנוצרת בשדות. בסביבה שרר שוב שקט יוצא מהכלל. חברי לקבוצת כנרת „ירדו“ גם הם דרומה ואף אני התכוננתי לחזור בשל לחץ העבודה בבית ורק מחמת סיבה כלשהי דחיתי שיבתי לימים מספר.

יום לפני ההתקפה המכרעת על תל-חי שהה טרומפלדור במטולה, כדי להשלים את סידורי השמירה וההגנה במושבה, ובערב חזר לתל-חי. הדבר היחיד שהעכיר את רוחנו היה המצב של בטלה מאונס. הן רובנו היינו פועלים חקלאים ואנשי משקים. הוחלט לגשת למחרת היום לעבודה: לכרות בור זבל ולסקל בשדות הקרובים. הלילה עבר בשקט גמור. טרומפלדור ישב ליד השולחן בחדר-האוכל, ושאר החברים מסר בים עמו, ורקם חלומות לעתיד לבוא (הוא חי תמיד בתקוות וחלומות ואהב לשתף את חבריו בחלומותיו). אותה שעה עמדתי אני על המשמר ורק קטעי

דברים הגיעו לאוזני: החלוק — בחורים טובים — לעזאזל (הוא היה מבטא: לִיזֶל) — חורן. הוא חלם על עליה רבתי של "החלוק" מרוסיה והליכתו להתישבות לחורן. "החברה" התלוצצה על חשבון ה"ליזל" שלו. הוא לא נפגע ולא התרעם. לבסוף התפזרו ושכבו לישון מתוך מצב־רוח עליו ומרום.

ט.

בבוקרו של יום המאורע, י"א אדר תר"פ — אחד במארס 1920 — שרר בסביבה שקט גמור. הבוקר בישר בואו של יום חרפי רב־שמש. המים פסקו מזורם באמת המים ששטפה בתעלה במרחק מטרים ספורים מהקיר הצפוני של חדרי המגורים. שכנינו הפנה כנראה, את המים לכיוון אחר בפתחם את התעלה בריחוק־מה. לא היתה זו הפעם הראשונה שעשו כן. חמישה חברים יצאו מווינים לתקן את התעלה. הלכנו לאורך התעלה צפונה מזרחה מתל־חי, מצאנו את הפירצה וסתמנו אותה. אחר כך עלינו לכפר־גלעדי כדי ליטול עמנו לתל־חי מיצרכים וכלי מטבח. פגשנו שם בטרומפלדור ועוד חברים אחדים. התישבנו אל השולחנות לסעוד ארוחת הבוקר; טרום־פלדור דיבר על החלטתו להגיב בעתונות על מאמרו של זאב זיבטינסקי בענין הגנת הגליל העליון (נדפס ב"הארץ"). עודנו סועדים — אגב שיחה והלצות — ופתאום נכנסה אחת החברות והודיעה שנשמעו יריות מצד תל־חי. יצאתי עם עוד חבר ורצנו לצד תל־חי. התנינו להודיע עליידי ידיה באויר אם אמנם קרה משהו. טרומפלדור נשאר, לפי שעה, יושב בבית. אולם ברגע זה הגיע חבר מתל־חי והודיע כי ערבי חלצה עולים עלינו. טרומפלדור יצא בריצה ואחריו עוד חברים, וכיניהם בנימין מונטר, שנזדמן אותה שעה ממטולה בדרכו לתל־חי. היינו כעשרה במספר. מרחוק ראינו שהמון ערבים מזוינים, רוכבים ורגלים, נסבו על חצר תל־חי. התפזרנו בשרשרת ורצנו דרומה, אל מול החצר, כשנשקנו נטוי. הספקנו להכנס בריצה אל הבית ללא כל תקלה אם כי הערבים, כאמור, כבר תקיפו אותו. בבית מצאנו את האנשים, איש איש על מקומו — מזוינים ודרכים לכל. באויר הורגשה מתיחות. נערכנו גם אנו למקומותינו. עוד בטרם הגענו הספיקו החב-

* אגב, את בנימין מונטר ז"ל הכרתי רק בתל־חי. היה פועל־צירניק טפוזי; אחד המעטים בקרב המגנים. אנטי־מיליטריסט קיצוני בהשקפתו ואיש הגנה נכון תמיד ואמין; כאילו מאלו היה "צץ" בכל מקום תורפה וסכנה. מרבה להנות, זך־נפש, צנוע — צניעות אמתית — מושך בעול ומחמיר עד מאד בתביעותיו כלפי עצמו.

רים להכניס לחצר את העדר שרעה בקרבת מקום. נפתח משא ומתן עם מנהיגי הערבים; ויברו בחוצפה ובחרי־אף. ניכר היה שהפעם באו בתחלטה מוקדמת. קצין אחד ניסה להדחק אל חדר־האוכל. לא הנתנו לו. הוא התרחק במקצת, אסף סביבו כנופיה מאנשיו, והחליף אתם דברים בלחש. הם החליטו דבר, התפזרו ונסבו על הבית, בין כה וכה הגיע כאמיל אל־חסיק, בידיו פצצות־יד וגם בחגורתו תחובות פצצות־יד אחדות. אמר כי בסביבה נפוצים צרפתים ויש בכוונתו לבדוק אם אין צרפתים בבית פנימה. כן הוא תובע את מכונת־היריה הנמצאת. לדבריו, בידיו. כאמיל דיבר עדיין כדבר איש לשלום והנחנו לו להכנס לחדר־האוכל. אתו יחד נדחקו עוד אחדים ממקורביו מזוינים כהלכה והתחילו לערוך חיפוש כביכול. זהנה נראו על הגבעה שלצד שמאל ארבעה מאנשי כפר־גלעדי ותל־חי, צופים לראות את המתרחש. הערבים החלו לגעוש, ובאמרם שאלה הם מרגלים צרפתים, כוונו את רוביהם לעומתם. כאמיל ומקורביו עצרום ופנו אל טרומפלדור (הם הכירו בו את המפקד) בדרישה לשלוח איש לכפר־גלעדי כדי להודיע שם לבל יהלכו בדרכים, כי בסביבה נמצאים צרפתים, והמהלכים בדרכים ייחשדו כמרגלים. כן דרש לקרוא לתל־חי את קלמן כהן (המוכתאר) שנמצא אותה שעה בכפר־גלעדי.

כמסופר, לא היתה זו הפעם הראשונה שהמוני ערבים היו נסבים על הבית, ואנו התחמקנו בתחבולות שונות מהכנס אתם בקרב גלוי. טרומפלדור קיווה, כנראה, גם הפעם להתחמק מההכרח לפתוח אש, קיבל הצעתו של כאמיל והציע לי (הייתי בין דוברי ערבית) ללכת לכפר־גלעדי. קיבלתי כמובן, את הצעתו ללא היסוס ויצאתי את הבית, כשאני מזויין רובה ומאוזר (המאוזר של אהרן שר ז"ל). אחרי וסביבי נגררו כחמישים ערבים מזוינים מכף רגל ועד ראש. בדרך הפליטו לעומתי דברי־רעל והרגשתי בחוש שהם זממו דבר מה נחרץ נגדנו. "מלני" אימו עלי בדרך, אך לא נגעו בי לרעה. לפני העליה לגבעה האחרונה שבדרך לכפר־גלעדי ירדו משם כעשרה רוכבים מזוינים ואתם המון רגלים. פגשנו ושאלוני לאן מועדות פני. בארתי. ציוו עלי לשוב. אמרתי לזקן הרוכבים, וחזרתי ואמרתי, כי אני הולך בפקודת כאמיל. אך הוא באחת: חזור. חזרתי וסביבי כמאה מזוינים. אחד הרוכבים ירד מסוסתו והלך לימיני, מתאנה אלי בארסיות וחורק שן. שאל למספר הרובים בכפר־גלעדי. המולת־הקולות שעמדה סביבי, סייעה לי לעשות עצמי כלא שומע. לפתע נתן אות, ובטרם הספקתי להוציא הגה התנפלו עלי כעשרה

ערבים וחמסו ממני את רובי. ניסו לגזול גם את המאוזר. התחלתי מוחה ומתנגד, וגם הרוכב שהלך לידי עיכב בידי המסתערים עלי, והמשכנו דרכנו חזרה לתל-חי ועלי המאוזר בלבד. תבעתי בחזקה את הרובה הגזול והוא ענה: נראה. נגשנו עד בית תל-חי. ה"מלוה" שלי אסף את הקצינים. הראה עלי ואמר: זהו מרגל צרפתי. קראתי לכאמיל ודרשתי ממנו להעיד כי הלכתי בשליחותי. העיד. תבעתי ממנו את רובי הגזול והבטיח להשיבו לי אחר-כך. בזאת תמה שליחותי לכפר-גלעד.

אז חזר כאמיל וזכנס אל הבית והתחיל שוב בחיפוש, כביכול. האוירה נעשתה מחושמלת יותר ויותר, וחשנו בזאת ברורות. אך ההחלטה הנחרצת היתה שלא לפתוח ביריות עד שיגעו בנו או בנשקנו לרעה. כאמיל וקציניו עלו, "לערוך חיפוש" בחדר העליון. ברגע זה קרא לי אחד הקצינים החוצה והחל טוען אלי בחרון מדומה. הצביע על האבנים שהצבנו על החלונות להיות לנו לאשנבי-יריה והחל מגלגל אותן למטה אגב חירופים וגידופים. לא הספיק לסיים את דבריו ומפנים הבית נשמע רעש חזק, כמה מהומה ונשמעה יריה. זו היתה יריתו הראשונה של טרומפל-דור כשניסו לפרוק את הנשק מעל דבורה דרכלר. הערבים שנמצאו בחדר-האוכל החלו נמלטים מבור הלים החוצה ואני כפפתי גופי ככל שיכולתי ואצתי בכיוון הפוך פנימה. הערבים שילחו בי 6-7 יריות והקלעים נתקעו בקיר שמול הדלת. גושי טיח הגונים נקרעו מהקיר וסימנו מקום הפגיעות. רק מקרה הוא, כמובן, שיצאתי שלם. אחרי היריה הראשונה והפקודה לירות פתחנו באש חזקה, הברחנו את הערבים מן הבית, ואילצנו אותם לבקש לעצמם מסתור מאחורי מחסות.

הערבים התרחקו מן הבית ובהסתתרם מאחורי הסלעים פתחו עלינו באש רצופה. האש מצדנו ומצדם התחזקה עד מאד. קולו של טרומפלדור לא נשמע עוד. הקשר בין חלקי הבית היה כרוך בסכנה רבה ולא ידענו בדיוק את אשר קרה לו אך הבינונו שנפצע. פנחס שניאורסון קיבל על עצמו את הפיקוד ושמענו את קולו הצלול והחזק: "חברה, לשמור על הכדורים". הוראה זו קוימה, בדרך כלל, במשך היום. ואילו הערבים — התוקפים — בזכו תחמושתם ללא כל חשבון.

הקשר בין אגפי הבית, הימני והשמאלי נפסק. לאחר זמן מה חדרתי לחדר-האוכל שבו היה מקומי הקבוע וששימש חוליה מחברת בין אגפי הבית, אך האויבים שבחדר-העליון תקעו שני קנ"רובים דרך החלונות הצפוניים שלו מבעד לרעפי חדר-האכול

ויירו אל תוכו פנימה. לפתע קם רעש איום, החדר נתמלא אבק וטיח-הקירות החל מתקלף ונופל: כאמיל וחבריו הטילו שתי פצצות-יד מחדר העליון אל חדר-האכול שבו נמצאתי אני וחברי. נמלטנו לחדרים הסמוכים, אחד מאתנו ימינה והשני שמאלה, ובדרך מקרה נפטרנו בשריטות קלות בלבד.

המשא ומתן עם כאמיל וחבריו — חלקו דיבורים וחרפות וחלקו יריות — על עויבת החצר נמשך כשעה ומחצה ואנו טרם ידענו על ההרג שעוללו בחדר העליון בפצצות-יד ויריות. רק לאחר שיצאו את הבית והחצר, התגנב אחד החברים למעלה ושם ראת את תמונת-האימים של ארבעה הרוגים ופצוע קשה (יצחק קנבסקי הוא קנב). אחרי צאת כאמיל וחבריו נתחדשו היריות ביתר עוז. הערבים ניסו פעמים מספר להסתער על הבית והחצר מצדדים שונים בקריאות פראיות, "עליהם" ונסוגו מדי פעם בלחץ אשנו החזקה. הקשר עם המגינים שבאגפי החצר, באורוה וברפת, הוקם מחדש, אך הורגש מחסור בכדורים. פרצנו את קיר המחסן שמתחת לחדר-העליון. כאן נמצא מלאי הגון של תחמושת. חילקנו את התחמושת למגינים והיה בכך עידוד רב לכולנו. היריות נמשכו עד חושך.

מלמעלה — מחדר העליון — שמענו את קנבסקי הפצוע גונח וקורא לעזרה. פרצנו חור גדול ברצפת החדר העליון והורדנוהו מבעד לפירצה. כן הקימונו מתרס ליד השער הדרומי שנפרץ על ידי כאמיל ואנשיו בהמלטם מן החצר.

עם חושך פסקו היריות והשתרר שקט.

י.

לרובם המכריע של מגיני תל-חי (ולי בתוכם) היה זה יום הקרב הראשון בחייהם — מכל מקום קרב בממדים אלה. הרעש היה גדול ויש שמטחי יריות הרובים והד התפוצצות הפצצות החרישו אזנים. אף על פי כן שררה בדרך כלל רוח טובה בקרב המגינים ויש שאפילו היינו מחליפים הלצות — ביחוד לאחר שנפטרנו סוף-סוף מהאויב שבבית, וכאמיל וקציניו עזבו את החצר, מבלי שידענו, כאמור, את אשר צוללו בחדר העליון.

רק הדאגה לפצועים וביניהם לטרומפלדור, האנוש, הטרידה. העזרה הרפואית שהיה בידינו להגיש היתה בלתי מספקת לחלוטין. בשעות הקרב חסרנו רופא. את תפקיד החובש מילא זאב כצנלסון, באותם הימים חבר קבוצת כנרת. הכשרתו בהגשת עזרה ראשונה היתה דלה וצידודו הרפואי עוד דל ממנה.

פנחס שניאורסון שלט בעצביו שליטה מוחלטת ופיקודו היה יעיל עד מאוד. הפעם נתגלה במלוא כוחו.

בין כל המגינים זוכר אני רק מקרה אחד שבו איבד אדם את עשתונותיו וחושיו, ומעשה שטן — דוקא חייל מהמשוחררים. עמדתו היתה ליד הקיר הצפוני. הוא נפגע כנראה בהלם: נתישב על הרצפה כשגבו אל הקיר ורגליו ממושקות וכל נסיונותיו לעוררו ולעודדו לא תועילו. הוא פלבל לעומתנו בעיניו הלטושות, פיו פעור לחצאין, מבע פניו שונה ולא קלט כנראה דבר. לאחר שנואשנו מהשיב את רוחו הנחתנו לו. במידה שזכרוני לא יטעני אני הוא שירשתי את רובהו האנגלי וחגורת כדוריו — לאחר שרובי הגרמני החביב עלי נשדד, כמסופר, בדרך מכפר-גלעדי. מאז התחלתי משתמש אך ברובה אנגלי ולימים, משנעשיתי רגיל בו, התחלתי מגלה בו כפעם בפעם את מעלותיו הגדולות.

הבחורים והבחורות ברובם המכריע גילו אומץ וזימה ונענו מתוך נכונות גמורה לכל פקודה ותביעה. כשהקרב היה בעיצומו נתגלה מחסור במים בבית והתחלנו טובלים (כרגיל בשעת קרב) מצמא. לא אשכח איך בעצם ברד-היריות, זחלה יהודית אדלר הצעירה החוצה, מבלי שנתבקשה לכך, אל בריכת הבטון הקטנה שמצפון (שדרכה זרמה אמת-מים) והכניסה הביתה דלי מים. כל העוקבים אחרי מעשה הנערה עצרו נשימתם. אך היא עשתה את שלה בנחת — כעשול מעשה רגיל — כשתיוך הנעורים והמשובה על פניה. היא חזרה הביתה בריאה ושלמה וספגה נזיפות-חיבה מכל הבחורים.

יא.

אחזור להמשך הסיפור. עם ערב החל טרומפלדור תובע בכל תוקף שלושה אנשים יפרצו לכפר-גלעדי ויהימה על מנת להבהיל את הרופא שמושב היה במטולה. יתכן שקיווה כי הרופא יצליח עוד להציל את חייו; אין ספק שידע כי מצבו אנוש. שלושה חברים התנדבו מיד, לבשו כהם והחלו מזויזים (כל חבר — ברובה ואקדח) ומתכוננים ליציאה. כשהתמהמהו קמעה, צעק טרומפלדור לעבר שניאור-סון: "תגרש כבר את הבשר-בוזקים לעזאזל". השלושה מיהרו לצאת. סוף-סוף הגיעה קבוצה ממגיני כפר-גלעדי ומטולה וביניהם גם ד"ר גרי. הוא בדק מיד את טרומפלדור ונופח שמצבו נואש. אף על פי כן זרז את העברתו והעברת קבוצת הפצוע קשה ויתר הפצועים למטולה, כדי שיוכל לטפל בהם כראוי. בינתיים הוחלט להיסוג מתלחי ולהתרכז בכפר-

גלעדי ומטולה בלבד. הכוחות לא הספיקו להתחזק בשלוש נקודות נוכח התקפות מסיפות והולכות. הוחלט להעלות באש את תלחי והוטל על קבוצת מגינים לבצע זאת.

הייתי בקבוצת ההבטחה שהוטל עליה ללוות ולהבטיח את טרומפלדור הפצוע בדרכו לכפר-גלעדי. חברים נשאתו על גבי מיטה מתקפלת. טרומפלדור היה שקט מאוד ובמלוא הכרתו אם כי כבר חלוש. שאלתי את ד"ר גרי אם יש תקווה לחייו. הרופא המומחה והיקר הגיע ראשו בהיסוס רב ובעצב עמוק. התחלנו עולים במדרון העולה מתלחי לכפר-גלעדי. רחקתי מנושאי הפצועים לזמן-מה מזרחה כדי להבטיח את השיירה העצובה המתנהלת בדומית הלילה. כשחזרתי וקרבת אל נושאי הפצוע הודי-עוני שטרומפלדור הוציא את נשמתו. החברים שהיו לידו מסרו לי כי דבריו האחרונים היו: "אין דבר, טוב למות בעד ארצנו".

אותו רגע לא זועזעתי. ולא ברור לי אם משום שהייתי נכון לכך וחיסנתי עצמי בהכרה, או מחמת ההתעוררות של סערת-קרב ראשונה, אם בשל טמטום של עיפות שהשתלט עלי או מסיבות אחרות. הגענו לכפר-גלעדי עיפים עד מות ושם לא הרחק מהבית — צפונית-מזרחית ממנו — נכרו שני קברים. אחד לארבעת המגינים (יוסף טרומפלדור, בנימין מונטר ושני המתנדבים מאמריקה זאב שרף ויעקב טוקר) ואחד לשתי המגינות (דבורה דרכלר ושרה ציזיק). אני זוכר בבהירות את אברהם הרצפלד טורח בקבורה.

אותו לילה לא הוטל עלי כל תפקיד. אף כוחותי אפסו. רבצתי אי שם, נתכרבלתי בשמיכה ואף כסיתי בה את ראשי ותרדמה עמוקה נפלה עלי לאחר היום הגדוש.

יב.

למחרת התעודדתי. טיפלנו בקדחתנות בביצור כפר-גלעדי כי ציפינו שעה שעה להתחדשות ההתקפות. אך היום עבר ולא קרה דבר. נראה כי גם אויבינו היו זקוקים להפוגה לאחר הקזת הדם ההגר-נה שגרמנו להם. בערב נתקיימה בכפר-גלעדי אספה סוערת למדי. חלק מהאנשים נואש מאפשרות של עמידה ולא ראה טעם בהתמודדות נוספת מול כוחות עדיפים פי כמה. אחרי קרב תלחי ונסיגתנו משם, ולאחר שמקרב הערבים נפל בקרב עשרות רבות ורבים נפצעו, — ברור היה שיעלו עלינו במלוא כוחותיהם ואולי גם ישתמשו בתותחים כדי להרעיש את עמדותינו. — וכיצד נוכל לעמוד נגד תותחים?

הסתמכו על אימרתו של טרומפלדור שאמר — כך מסרו — כי בפני תותחים נאלץ להיסוג. אך חלק הגון היה נגד עויבה ובעד עמידה עד הסוף, ואני הייתי בכל לבי אתם. בשעת הדיון חשתי בחריפות בתסרונו של טרומפלדור. סבורני שלא אני היחיד שהעליתי על לבי אותה שעה: אילו היה טרומפלדור אתנו בשעת הדיון הזה, הרצפלד ניסה — כדרכו — לפשר, אך ללא הצלחה — כמובן. ואין צריך לומר שנשאר עם הנשארים.

הנהגה אפיוודה קומית־אופינית מאותה אסיפה. אני לא זכרתיך אך סיפר לי אותה אחד המשתתפים — חייל משוחרר מהגדוד האמריקאי (ליט). הלה דעתו: היתה שיש להיסוג ופנה לאספה להסביר דעתו: כמה מאנשי הגדודים, שלא הבינו עברית, תבעו מהמדבר לדבר אידיש. אך אני התקוממתי ותבעתי בכל תוקף שידבר עברית: „אדם היוֹדע עברית חייב לדבר בארץ רק עברית“.

עוד באותו לילה עזב חלק מאלה שהחליטו לעזוב ויצאו למטולה בדרכם לצידון. הם נטלו על עצמם להוביל אתם גם את הפצועים.

עשינו בלילה את כל ההכנות להתגוננות נמרצת. זוכרני שנשלחתי בלילה בתוך משמר מזוין ללוות את חברי כפר גלעדי שירדו למעין רואחינה כדי להצטייד במים ליום מחר. החברות אפו להם. החברים הוסיפו לעסוק בקדחתנות בביצור הבית והעמידות שליד הבית.

עם בוקר נראו סימנים מובהקים של התקהלות עצומה במזרח. על הרי הגולן הועלו משואות שהועזי קו את הערבים לקרב. זוכרני שמצב הרוח בקרב המגינים היה טוב. פה ושם נשמעה גם שירה. מצב הכלכלה היה ברע ולמגינים חולק לחם־תירס — כי קמח חיטה לא היה עוד בנמצא.

לפתע נשמעו מצד מזרח שני קולות־נפץ חזקים שחלק מהחברים דימו כי הם יריות תותח. לא היה כל סימן של בהלה אך באוירה הורגש שהכף מתחילה נוטה לצד התובעים נסיגה מיידית. בקרבת מקום לעמדתנו נערכה התיעצות בהולה של מפקדי המקום. הרוב נטה לעויבה מיידית וביניהם המפקד גד ויגדר רוב, איש „השומר“ המפופח, הזהיר ושבע־הנסיון. המעוט עוד התנגד. הייתי מצעירי המגינים ואף־על־פיכך העזתי וצרפתי את תביעתי הנמרצת לדור־שים להוסיף ולעמוד. בין נימוקי המתנגדים לעויבה היה גם הנימוק ההגיגני, שאפילו יוחלט על נסיגה, יש להחזיק, מכל מקום, מעמד משך היום ולצאת את המקום רק עם חושך; הן קרוב לודאי שהמתנפלים ינתקו בפנינו את דרך הנסיגה ומכל מקום יגלונו

כשאנו עולים על ההרים הקרחים מערבה בדרך אל ידידינו המטואלים. אך החלטת הנסיגה כבר נחרצה. העמסנו עלינו כל הנשק שיכולנו להעמיס והשאר קלקלנו או פרקנו. לא היתה כל אפשרות להציל משהו מהרכוש וחששנו להעלות הבית באש מחשש שהערבים יראו בכך סימן נסיגה, ויזדרזו „לחתוך“ לנו את דרכנו מערבה.

עזבנו איפוא את המקום, ירדנו לואדי מערבה והתחלנו עולים ומטפסים במדרון הזקוף של הרי נפתלי. היתה זו החלטתנו הנחרצת, למקרה התנגדות, למכור את חיינו ביוקר, ובשום פנים לא לפול בשבי חיים; כל אחד הפריש מספר כדורים לעצמו כדי להתאבד, אם לא תהיה ברירה.

אך הנהגת המערכה מצד הערבים היתה כה פרי־מיטיבית שאפילו לא ניסו לנתק את דרך־נסיגתנו. הגענו בשלום אל פסגת ההרים ומשם לעדייסה והלאה לטיבה — מקום ארמונו של כאמיל בק (להבדיל מכאמיל אפנדי), מנהיג המטואלים. כאן הסבירו לנו פנים והאכילנו לשובע לפי כל מנהגי הכנסת האור־חיים הערבית. בינתיים הגיעו גם החברים ממטולה שהודענו להם על־ידי שליח על נסיגתנו.

עוד שמורות בלבי בבהירות שעות צפית־החרדה לבואם של חברינו אלה. כבר היינו מוכנים לצאת מזוינים לקראתם כשראינו את שורת־העורף המתארכת של אנשי מטולה, משרכת דרכה אלינו בשביל ההררי המתפתל. עם הצטרפם אלינו שבה רוחנו.

בשבתנו אל הסעודה הפקדנו את הנשק בידי מארחינו וזוכרני עד מה לא הייתי שקט אם יוחזר לנו בשלמות. אך הותיקים, אנשי „השומר“, בטחו בידידותם של המטואלים ואכן צדקו באמונם: לפני צאתנו לדרך הוחזר לנו נשקנו כולו.

הבק ומקורביו לא האמינו למראה עיניהם בראו־חם מה היה המחנה שהגן במשך חדשים על נקודות הצפון. השמועות הדמיוניות שפשטו בקרב הערבים הפריזו הרבה בכוחנו לעומת מה שהיה במציאות. רוחוֹ אגדות על מאות לוחמים יהודים — מצוידים כדבעי — העומדים במערכה. והנה גוכחו מארחינו כי מנינו בסך־הכל כתשעים איש ואשה, וכמספר הזה רובים.

לאחר הארוחה הדשנה — „לחמה באל־רוז“ (בשר באורו בשפע שמן ותבלין) כשמארחינו ומשרתיהם ונערי־משרתיהם עומדים עלינו לשמשנו, הכל כדת וכדין — נחנו כמה שעות ובחשכת הלילה פנינו על רכסי הרי־נפתלי דרומה. המטואלים השיאלו לנו מספר פרדות־משא עבור החלשים, הצידה והחפצים המעטים אשר אתנו.

„לואיסגנים“ וכעשרים רובים ותחמושת. הוא קיווה להגיע לעזרתנו אך גם הוא אחר את המועד. בראש פנה בישרנו לו את הבשורה הרעה של הנסיגה מנקר דות הצפון וסיפרנו על הקרבות בהם עמדנו בימים האחרונים ועל נפילת טרומפלדור וחבריו. מי יודע, עלה אז על לבי: אילו היה אליהו וחבריו מגיעים למועד עם הציוד שבידיהם אולי לא היו הנקודות געזבות.

— — — ירדנו יחד (עם א. ג.) בעגלה מראש פנה לכנרת. הכביש עדיין לא היה מופת. העגלה נידרדרה על כביש רעוע במשך שעות רבות. אליהו חקר ודרש לפרטי הקורות של יום תל-חי ועזיבתה. במדה שאני זוכר, היתה השיחה הזאת — כריתת הברית החברית בינינו*.

„לאחר שחזרתי מהצפון לכנרת — נהפך עלי לבי, והייתי לאדם אחר; מעין תבלול שעטה, כביכול, מקודם את עיני הוסר. התחלתי רואה את מציאותנו בארץ ראייה חדשה: בהירה, חריפה חדה ואכזרית. מאז התחילה עבודתי הרצופה בהגנה**.

אדר תשיב קבוצת כנרת.

כל הלילה צעדנו בשביל שעל ראשי ההרים; איש, איש רובהו על כתפו; הלילה היה מעונן וחשוך וכפעם בפעם ירד עלינו גשם — גשם לילי וגלילי — ונרטבנו. הורגשה התפרקות השירידה נמתחה עד מאד. הרובים ותרמילי התחמושת „חתכו“ את הכת פים. המשמעת רפתה. וכמו בכל שעת התפרקות החלו מתגלות המידות המגונות שבבני-אדם. נתגלו בעלי-מרפקים (ולאו דוקא מאנשי-השורה) שהתפרצו לרכב על הבהמות המעטות, אם כי היו חלשים מהם ועיפים מהם שהיו זקוקים יותר להנפש מההליכה המיגעית. מדת הנכונות לעזור לזולת רפתה.

עם בוקר הגענו אל מל מלאכה וירדנו מההר במורד התלול. חששנו להתקל בצבא או במשטרה הבריטיים ולהחרמת נשקנו היקר. עטפנו, איפוא, את הנשק — חבילות חבילות בשמיכות וכך הובא בשלום לאילת.

כשהגענו עיפים לאילת בבוקרו של י"ד אדר תר"פ מצאנו שם קבוצת חברים מתכוננים לעלות לעזרה ואת המשלחת של הועד הזמני וועד-הצירים מתכוננת לעלות ל„מעלה“, לבדוק את המצב וצרכי ההתגוננות. אולם הם אחרו את המועד.

— — — „כשהגעתי מאילת לראש-פנה פגשתי שם את אליהו גולומב כשהוא מתכונן לעלות לעזרתנו בראש קבוצת חברים-חיילים המצוידת בשני

* „חביון עוז“ — על אליהו בהגנה ע' 33.
** מרשימתי על אהרן שר — בדפסה לראשונה ב„דבר“ מי"ט שבט תשי"ב.

„צריכים אנו להרחיב את גבולי שמירתנו, להוציאה מארבעת קירות הפית על פני כל השדה מסביב. — — —

„לא צבא כובש החי על חרבו ורוש לנו לשמירת עמדותינו עד תום הימים הקרעים-כי אם מחנה עובדים, שידעו, אמן, להתזק גם בשלח...

„כעת בא צבא, מחר הוא הולך, רע ומר לנו כל זמן שאנו סומכים על כוחות אחרים...“

„למצב הקשה והמסכן של הגליל יש רק תשובה אחת: — להגדיל תכף ומיד את הישוב בצפון בעבודה ובשמירה“.

(מדברי אהרן שר בשנת תר"ף)